

ЗАПОБІГАННЯ БУЛІНГУ В ЦИФРОВОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ, РІВНІ ВИМІРУ

***Анотація.** У статті наголошується на важливості запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі, пропонується визначення понять «цифрове освітнє середовище», «запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі», визначаються критерії, рівні, показники виміру стану запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі.*

***Ключові слова:** булінг, цифрове освітнє середовище, запобігання, критерії, рівні, педагоги, учні, батьки.*

У сучасний суспільний період загострюється проблема булінгу як соціально-психологічного явища, яке наносить значної шкоди фізичному та психічному здоров'ю школярів [1]. Особливий науковий та практичний інтерес викликає запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі.

Цифрове освітнє середовище (на основі аналізу низки наукових праць [3; 4; 5]) розуміємо як створення умов для продуктивної взаємодії учасників освітнього процесу, що ґрунтуються на використанні цифрових засобів та інструментів, з метою здобуття знань, всебічного розвитку та самореалізації учнів. Ціллю створення цифрового освітнього середовища є забезпечення рівних умов доступу до якісної освіти дітей та учнівської молоді незалежно від місця їх проживання, а також посилення можливостей традиційної школи завдяки сучасним цифровим технологіям.

Вважаємо, що цифрове освітнє середовище є складником освітнього середовища, втім, воно може функціонувати й автономно. За найкращої організації цих середовищ вони забезпечують умови для належного здобуття учнями освіти, для їх розвитку, збереження їх життя і здоров'я. Водночас середовища конкретних закладів освіти можуть характеризуватися дисфункціональністю різного характеру та ступеня. Це породжує різноманітні ризики, зокрема у спілкуванні суб'єктів освітнього та цифрового освітнього середовищ, призводячи нерідко до таких негативних явищ, як булінг і кібербулінг (вид булінгу, що пов'язаний з виникненням та постійним

розширенням цифрового простору й активним залученням до нього дітей та молоді).

Якщо порівнювати поняття «кібербулінг» та «булінг в цифровому освітньому середовищі», то між ними, на нашу думку, суттєвої різниці немає. Водночас булінг в цифровому освітньому середовищі від кібербулінгу може відрізнитися тим, що він здійснюється поміж індивідуами, які постійно або доволі часто взаємодіють між собою як учасники освітнього процесу певного закладу освіти. Тобто поняття кібербулінгу є ширшим, ніж поняття булінгу в цифровому освітньому середовищі.

У дослідженнях наголошується, що булінг і кібербулінг тісно пов'язані поміж собою і доволі часто потерпілими від булінгу і кібербулінгу є одні і ті ж самі особи [2]. Тому протидія кібербулінгу (булінгу в цифровому освітньому середовищі) неможлива без системних дій проти булінгу, що реалізується в освітньому середовищі певного закладу освіти. Отже, педагогічні дії щодо запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі мають ґрунтуватися на педагогічних підходах до запобігання булінгу в освітньому середовищі, з врахуванням особливостей виявів булінгу в цифровому просторі та з використанням цифрових інструментів у виховній роботі з учнями.

Запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі визначаємо як систему педагогічних дій, спрямованих на недопущення (попередження) виявів булінгу та кібербулінгу серед учнів у процесі здобуття освіти та в позанавчальний час, і в основі яких – залучення здобувачів освіти до духовно-моральних цінностей, розвиток їх соціальних і емоційних навичок, здатності до емпатії, асертивної поведінки, виховання культури поведінки в цифровому просторі та активне використання з цією метою цифрових ресурсів і технологій.

Вимір ефективності педагогічних дій щодо запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі має, на нашу думку, три основні складники: спроможність педагогів до попередження виявів булінгу та кібербулінгу серед учнів; розвиненість в учнів соціально-емоційних навичок

та здатність до протидії булінгу; педагогічна культура батьків та їх спроможність до виявів булінгу та кібербулінгу серед власних дітей та протидії таким виявам.

З'ясування стану готовності суб'єктів цифрового освітнього середовища (педагоги, учні, батьки) до запобігання булінгу доцільно здійснювати за критеріями: когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісний.

Когнітивний – знання про проблему булінгу та кібербулінгу, їх вияви, причини, наслідки, способи протидії булінгу та кібербулінгу, знання про законодавство з проблеми булінгу.

Емоційно-ціннісний – розвиненість духовно-моральних ціннісних орієнтацій, зокрема цінності свободи, відповідальності, поваги до думок та дій інших, безпеки (власної та інших людей), розвиненість почуття емпатії, позитивної самооцінки, рис життєстійкості.

Діяльнісний – здатність до конструктивної взаємодії з іншими, до самозахисту та підтримки інших у ситуації, що загрожує безпеці індивідів, сформованість культури поведінки в цифровому просторі.

Для здійснення належної педагогічної діагностики щодо з'ясування стану запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі та зміни стану під впливом організованих педагогічних дій визначимо рівні запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі (при цьому будемо користуватися терміном «кібербулінг» як таким, що є поширенішим в науковому та соціально-комунікативному дискурсі) та схарактеризуємо їх.

Рівні запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі.

Високий (соціально-гармонійний) – відсутні прояви булінгу та кібербулінгу:

Педагоги – належно усвідомлюють проблему булінгу та кібербулінгу, мають належні знання і вміння щодо запобігання булінгу і кібербулінгу, мають сформовану цифрову компетентність, системно здійснюють виховну роботу з учнями, спрямовану на запобігання булінгу і кібербулінгу, приділяють належну увагу питанням безпеки учнів в цифровому освітньому середовищі,

забезпечують позитивний мікроклімат в учнівському колективі, організовують роботу з батьками на основі партнерства та взаємовідповідальності.

Учні – знають, що таке булінг і кібербулінг, мають розвинені якості емпатії, асертивності, здатні до самозахисту, позитивної самооцінки, готові прийти на допомогу слабшому під час вияву булінгу та кібербулінгу, беруть активну участь у заходах учнівського колективу, зокрема спрямованих на запобігання булінгу, характеризуються сформованістю культури поведінки в цифровому просторі.

Батьки – мають належні знання про проблему булінгу і кібербулінгу, добре володіють цифровими інструментами, мають високий рівень педагогічної культури, що відображається, зокрема, в налагодженні гармонійних батьківсько-дитячих взаємин та конструктивної співпраці з педагогами.

Середній (соціально-допустимий) – прояви булінгу та кібербулінгу є вкрай незначними (образи, залякування не мають системного характеру):

Педагоги – усвідомлюють проблему булінгу та кібербулінгу, мають достатні знання і вміння щодо запобігання булінгу і кібербулінгу, доволі широко використовують цифрові інструменти з освітньою метою; виховна робота з учнями, спрямована на запобігання булінгу і кібербулінгу, педагогами здійснюється, водночас періодично; вони приділяють певну увагу питанням безпеки учнів в цифровому освітньому середовищі, прагнуть забезпечити позитивний мікроклімат в учнівському колективі, організовують роботу з батьками.

Учні – знають, що таке булінг і кібербулінг; їм властиві якості емпатії, асертивності, позитивної самооцінки; вони певною мірою здатні до самозахисту, здебільшого готові прийти на допомогу слабшому під час вияву булінгу та кібербулінгу, беруть участь у заходах учнівського колективу, зокрема спрямованих на запобігання булінгу, характеризуються достатньою сформованістю культури поведінки в цифровому просторі.

Батьки – мають певні знання про проблему булінгу і кібербулінгу, володіють цифровими інструментами, спроможні до налагодження позитивних батьківсько-дитячих взаємин та співпраці з педагогами.

Низький (соціально-гальмівний) – є періодичні прояви булінгу та кібербулінгу:

Педагоги – недостатньо усвідомлюють проблему булінгу та кібербулінгу, мають певні знання і вміння щодо запобігання булінгу і кібербулінгу, доволі обмежено використовують цифрові інструменти з освітньою метою, виховну роботу з учнями, спрямовану на запобігання булінгу і кібербулінгу, здійснюють несистемно, недостатньо приділяють уваги створенню позитивного мікроклімату в учнівському колективі та безпеці учнів в цифровому освітньому просторі; робота з батьками здійснюється епізодично.

Учні – рівень знань учнів про булінг і кібербулінг низький; якості емпатії, асертивності малорозвинені; учні характеризуються низькою самооцінкою, нездатністю до самозахисту; не готові прийти на допомогу слабшому під час вияву булінгу та кібербулінгу, не беруть чи майже не беруть участі у заходах учнівського колективу, зокрема спрямованих на запобігання булінгу, характеризуються низькою сформованістю культури поведінки в цифровому просторі.

Батьки – доволі мало знають про проблему булінгу і кібербулінгу, недостатньо володіють цифровими інструментами, характеризуються низькою педагогічною культурою, що проявляється в невмінні налагодити позитивні взаємини з власними дітьми та в неготовності до співпраці з педагогами.

Вважаємо, що проблема запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі потребує комплексного підходу, складником якого має бути педагогічна діагностика, що базується на чітко визначених критеріях, показниках, рівнях виміру процесу запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі.

Список використаних джерел

1. Recommendations by the Scientific Committee on preventing and addressing school bullying and cyberbullying. International conference on school bullying on 5 November, 2020. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374794>
2. Smith P. K., Mahdavi J., Carvalho M., Fisher S., Russell S., Tippett N. Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2008. № 49(4). P. 376–385. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x>
3. Гуц Н. А. Цифрове освітнє середовище у вищій освіті України: аналіз особливостей використання на тлі російсько-української війни. *Перспективи та інновації науки»* (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2023. № 11(29). С. 82-92.
4. Канішевська Л., Шахрай В. Особливості виховання в школі і сім'ї в умовах цифровізації. *Перспективи та інновації науки*. 2022. №4(9). С. 144-155. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-144-155](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-144-155)
5. Петренко О. Б. Дефініція і сутнісне наповнення поняття «освітнє середовище» у контексті сучасної освітньої парадигми. *Інноватика у вихованні*. 2018. Вип. 7(2). С. 6-16.